

КРИТИЧКОТО РАЗМИСЛУВАЊЕ – ЗНАЧАЕН ФАКТОР ЗА ИДЕНТИФИКУВАЊЕ И ЗА СПРАВУВАЊЕ СО ДЕЗИНФОРМИРАНОСТА НА УЧЕНИЦИТЕ

Маја Митевска-Поцева

УДК: 316.654:613.2-053.6(479)

316.472.47:613.2-053.6(479)

DOI: 10.64370/INBQ7224

Апстракт

Напредокот во информатичката технологија го промени начинот на којшто корисниците бараат и користат информации. Развојот на технологијата создава можности и закани за начинот на којшто ги восприемаме информациите, политиката и односите. Оттаму, пристапот до информации е многу лесен. Влијанието на медиумите врз развојот на една личност е од големо значење. Со оглед на тоа дека децата и младите доаѓаат во контакт со медиумите уште од мали нозе, јасна е потребата тие да бидат медиумски писмени. Младите генерации мора да се запознаат со медиумската писменост од рана возраст бидејќи медиумите се дел од нашето секојдневие. Тоа е неопходно за непречено функционирање во сите сфери на општеството. Медиумската писменост треба да биде застапена на сите нивоа на формалното образование, треба да ѝ се посвети посебно внимание и да се понудат системски решенија за создавање добро информирани и медиумски писмени граѓани. Тоа е важно бидејќи придонесува за развојот и за примената на вештини за критичко размислување, разбирање како медиумските пораки влијаат врз општеството и ја обликуваат нашата култура, за препознавање на дезинформациите и за заштитување на правата на граѓаните. Преку оваа студија, ќе се обидеме да добиеме јасна слика за нивото на развој и степенот на примена на медиумската писменост кај најмладите ученици, кои методи треба да се преземат за подигнување на свеста и со кои методи ќе се стремиме да влијаеме врз создавање медиумски писмени личности, кои понатаму во животот ќе можат самостојно да препознаваат лажни вести или дезинформации и успешно ќе се справуваат со нив.

Клучни зборови: информации, медиуми, медиумска писменост, образование

1) ВОВЕД

Имајќи предвид дека, во нашето секојдневие, огромен дел од времето го минуваме користејќи различни медиуми (телевизија, радио, весници, списанија, интернет), а особено кога на тоа ќе ги додадеме и рекламите што постојано нè поздравуваат дури и на улица, преку билбордите и светлечките паноа, можеме да заклучиме дека постојано сме изложени на мноштво информации, пораки и содржини. Нашето опкружување нè бомбардира со разновидни необработени и обработени информации и содржини што влијаат врз нашата свест.

Денес, медиумите се многу важен дел од секојдневието на еден млад човек. Без сомнение, многу млади луѓе поголемиот дел од денот го поминуваат пред телевизор или пред компјутер, многу повеќе отколку со семејството или на училиште. Многу експерти тврдат дека во однос на образованието, медиумите го зазеле местото на училиштето и на семејството во современото општество. Во светот денес, радиото, телевизијата, компјутерите и интернетот се нашите доминантни културни алатки за пребарување, за избирање, за собирање, за складирање и за пренесување на знаењето. Зголемувањето на знаењето преку употреба на масовни медиуми и комуникации има и свои предности и недостатоци. Додека ги усвојуваме нивните добри страни, треба да се трудиме да ги избегнеме негативните. Затоа треба да ја развиеме медиумската писменост, особено кај децата, популација родена и израсната со новите информатички и комуникациски технологии, присутни и во домовите и во училиштата. Новата реалност, наметната од забрзаниот развој на новите медиуми и социјалните мрежи, ја охрабри професионалната и академската јавност да посвети поголемо внимание на развивање на потребните знаења и вештини што треба да ги поседува современиот човек за безбедно и одговорно да се вклучи и да дејствува во мрежниот дигитален свет, како и да остане

отпорен на медиумски манипулации, дезинформации и други штетни појави предизвикани од медиумите. Медиумската писменост, исто така, става важен акцент врз потребата од образование што ќе го подобри нашето корисничко искуство со медиумите и врз зголемување на позитивните можности во комуникацијата што ги нудат тие, сè со цел наше подобро вклучување во општеството и во процесите на одлучување за прашања од јавен интерес. Интернетот е природна средина за новата генерација. Децата денес не учат како да користат компјутер, тие користат компјутер кога учат. Преку пребарувачот може да се најде одговор на кое било прашање. Со други зборови, интернетот навлезе во сите области на човечкиот живот. Во иднина технологијата ќе игра уште поголема улога во животот на луѓето. Сепак, училиштето останува главната институција во насока на образовниот систем на младите. Способноста да се пристапи до различни медиуми и медиумски содржини и тие да се разберат, да се анализираат и критички да се оценат, како и способноста за создавање комуникациска содржина во различни контексти, се основата на медиумската писменост. Тоа е неопходно за непречено функционирање во сите сфери на општеството, особено во дигиталниот свет и во „новата реалност“ на социјалните медиуми. Познавачите велат дека медиумската писменост треба да биде застапена на сите нивоа на формалното образование, да ѝ се посвети посебно внимание и да се понудат системски решенија за создавање добро информирани и медиумски писмени граѓани. Тоа е важно бидејќи придонесува за развивање и примена на вештини за критичко размислување, разбирање како медиумските пораки влијаат врз општеството и ја обликуваат нашата култура, за препознавање на дезинформации и за заштитување на правата на граѓаните. Преку овој труд, ќе се обидеме да ја истакнеме важноста на медиумската писменост кај најмладата популација, поточно кај учениците од почетните одделенија.

2) ПРЕГЛЕД НА ЛИТЕРАТУРАТА

Појавата на интернетот во 90-тите години на 20 век и неговиот динамичен развој во првите две децении на 21 век драстично ја промени структурата на медиумскиот систем. Комуникацијата постепено се прошири на интернет, како дополнителен дел од јавната комуникација. Како резултат на зголемената употреба на онлајн медиумите и развојот на комуникациски платформи, се зголемија појавите, односно несаканите ефекти во форма на лажни вести, пропаганда и дезинформации. Медиумската писменост се однесува на сите видови медиуми, вклучувајќи ја телевизијата и филмот, радиото и снимената музика, печатените медиуми, интернетот и други нови дигитални комуникациски технологии.

Брзиот напредок на дигиталните технологии и придружното зголемување на употребата на интернетот доведоа до размислување за и истражување на важноста учениците да се подготват да пристапуваат до сите форми на медиуми, да ги користат и да ги разбираат и критички да ги оценуваат. Сè подолгото време што учениците го минуваат на интернет ги зголеми ризиците од неговото проблематично користење кај децата.

Користејќи го интернетот, учениците објавуваат разновидна информативна содржина и поттикнуваат меѓусебна комуникација и интеракција. Најчесто се користат текстуални содржини, видеоматеријали и слики. По објавувањето на целата оваа информативна содржина, преку глобалната мрежа на социјалните медиуми, тие стануваат достапни за пошироката јавност, односно содржините може да се препорачуваат од еден на друг, да се препраќаат и да се оставаат коментари. Милиони луѓе можат да бидат присутни на социјалните мрежи истовремено. Затоа социјалните медиуми почнаа масовно да се ко-

ристант за пропаганда и рекламирање, бидејќи тие влијаат врз јавното мислење.

Учениците сè повеќе се под ризик да бидат изложени на различни форми на дезинформации, пропаганда, радикални и насилни пораки, сајбернасилство и говор на омраза. Ширењето дезинформации и „лажните вести“ претставуваат акутни предизвици за образовните системи на земјите членки. Учениците (како и сите граѓани, впрочем) треба да стекнат соодветно знаење и да развијат вештини за навигација во овие средини кои брзо се менуваат. Истражувањата покажуваат дека образованието за медиумска писменост може да има позитивни ефекти врз знаењето, вештините и ставовите на учениците во анализирањето и критичкото разбирање на медиумите и дезинформациите.

Со текот на времето, се посветува сè повеќе внимание на развивање на детските вештини за комуницирање, односно на развивање знаења и вештини потребни за безбедно користење на медиумите, но и за критичко разбирање на медиумските содржини и начинот на функционирање на самите медиуми. Денес, посебно внимание се посветува на интернетот (интернет-писменост), на промоција на безбедно користење интернет преку сузбивање нелегални, штетни содржини и лажни вести.

Медиумите ги програмираат навиките на младите во однос на нивната употреба и начинот на гледање на светот, влијаејќи врз очекувањата во поглед на меѓучовечките односи, личната привлечност, успехот, славата, здравјето, проблемите и нивните решенија. Оние со ниско ниво на медиумска писменост знаат доволно за да ја примат медиумската порака, но не доволно за да можат да се заштитат од незабележливото, но и постојано влијание во формирањето на ставовите во животот. Кога медиумите со постепено влијание ја одредуваат смислата во животот на луѓето, тоа значи дека однесувањето, ставовите и емоциите на тие луѓе ќе бидат во согласност со таквото одредување. Повисокото ниво на медиумска писменост ќе им овозможи на младите

да се одбранат од медиумските одредници, да ги избришат кодовите што медиумите се обидуваат да ги вградат во нивната свест и да го заменат медиумското програмирање со свои идеи.

Медиумската писменост е способност да се размислува критички и да се препознаат и да се ценат сите видови медиумски содржини – способност да се „читаат“ медиумските пораки и нивното значење. Да се стане медиумски писмен не значи запаметување факти или статистики за медиумите, туку значи учење да ги поставуваме вистинските прашања за она што го гледаме, што го читаме или што го слушаме.

Во поплавата од секакви медиуми, традиционални и социјални, и поплавата од секакви содржини – вистинити и лажни, извртени, манипулативни, тенденциозни, пристрасни – пораките не секогаш се јасни и разбирливи. Затоа е важно да се препознае улогата и важноста на медиумската писменост.

Процесот на учење медиумска писменост не вклучува само читање и согледување, туку и работа, доживување, експериментирање и разбирање. Тука ученикот создава, произведува и разбира информации преку неговото лично искуство, толкување, имагинација и работа. Медиумската писменост постепено почна да се оформува како образовен концепт во 70-тите години на минатиот век, а „Декларацијата за медиумско образование“ на УНЕСКО од 1982 година го трасира развојниот пат на оваа дисциплина, со што се отвори можноста за нејзина интеграција во образовниот процес. Медиумската писменост беше дополнително дефинирана и концептуализирана во 1992 година како „способност за пристапување до информации, нивна анализа, проценка и пренесување односно комуницирање на информациите во сите нивни форми“ (Aufderheide, 1992), а медиумски писмен човек е „секој кој може да декодира, анализира, оценува и произведува и печатени и електронски медиуми“.

Работата со деца во областа на медиумска писменост е голем предизвик што е од огромно значење. Работата со деца е неопходна – поради нивната голема изложеност на медиумски содржини што тие не можат целосно да ги разберат – и е тешка, односно предизвикувачка, од најмалку две причини.

Како прво, во однос на технологијата, вообичаена е инверзијата на традиционалните улоги, а кога станува збор за користење одредени уреди (или т.н. гаџети), децата често знаат многу повеќе од своите родители и наставници. Второ, пристапот треба да биде приспособен на секоја возрастна група.

Да се биде медиумски писмен во 21 век значи да се биде свесен за влијанието на медиумите врз поединецот и општеството, да се има разбирање за процесот на масовна комуникација, способност да се анализира и да се дискутира медиумската содржина и нејзиниот контекст, да се развијат стратегии за критичка анализа на медиумите, независност од влијанието на медиумите и отворен ум за прифаќање и експериментирање со новите алатки за настава и учење што ги нуди информатичката ера.

3) МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Како што беше претходно споменато, медиумската писменост треба да биде застапена на сите нивоа на формалното образование, да ѝ се посвети посебно внимание и да се понудат системски решенија за создавање добро информирани и медиумски писмени граѓани. Тоа е важно бидејќи придонесува за развој и примена на вештини за критичко размислување, раз-

бирање како медиумските пораки влијаат врз општеството и ја обликуваат нашата култура, за препознавање дезинформации и за заштитување на правата на граѓаните. Преку оваа студија ќе се обидеме да добиеме јасна слика за нивото на развој и степенот на примена на медиумската писменост кај најмладите ученици, кои методи треба да се преземат за подигнување на свеста, со кои методи ќе се стремиме да влијаеме врз создавање медиумски писмени личности, кои понатаму во животот ќе можат самостојно да препознаваат лажни вести или дезинформации и успешно ќе се справуваат со нив.

Како метод на овој научен труд ќе се користи содржинска анализа во комбинација со квалитативна методологија. Користејќи содржинска анализа, ќе ги согледаме и ќе ги анализираме нивото на развој и степенот на примена на медиумската писменост кај најмладите ученици, ќе утврдиме кои методи треба да се преземат за да се подигне свеста, со коишто ќе се стремиме да влијаеме врз создавање медиумски писмени поединци кои подоцна во животот ќе можат самостојно да препознаваат лажни вести или дезинформации и успешно да се справуваат со нив. Изворите на податоци ќе бидат од интервјуа, белешки од теренско истражување или разговори.

Методолошкиот пристап во истражувањето е прилично важен во однос на фокусот. За да може поверодостојно да се објасни темата, пред сè, користен е комбиниран метод на истражување. Прво, беа сублимирани податоците од користењето на литературата од односите со јавноста и социјалните медиуми. Потоа се користеше и квалитативниот метод, односно доставување прашалници до учениците од најниските паралелки. Беа организирани усни анкети или разговори за учениците кои сè уште не ги совладале вештините за почетно читање и пишување. Потоа следеше анализа на прашалниците од кои се добиени релевантни податоци за овој научен труд.

4) НАОДИ / РЕЗУЛТАТИ

Истражувањето за овој труд беше спроведено на две групи испитаници. Првата група – ученици од прво и од второ одделение, останатите – ученици од трето, од четврто и од петто одделение. Беа вклучени 110 ученици од 7 различни основни училишта. Групите работеа или со парламентарни анкети, или со прашалници. Првата група на прашањата одговараше преку директен разговор со наставникот, а втората група ученици на прашалниците одговараа самостојно и анонимно. Прашалниците ги добија во печатена форма и секој ученик одговараше со изразување свое мислење. Беа известени дека прашалниците се анонимни. Истражувањето ќе се базира врз податоците добиени од двата прашалници.

За да се оцени медиумската писменост кај помладите ученици (првата група), учениците одговараа на прашања приспособени на нивната возраст преку директна комуникација. На прашањето „Дали користите интернет?“, речиси сите ученици одговорија потврдно. Ова не беше неочекувано бидејќи сведочиме дека нема дете кое не користи мобилен телефон за да гледа одредени содржини (цртани, детски песни и сл.). Преку разговорот на овие ученици успеавме да дознаеме и други факти, како, на пример, дека знаат поголем број веб-страници кои самите ги вклучуваат и ги пребаруваат, дека нивните родители им дозволуваат да поминат подолг временски период на интернет. На прашањето „Дали родителите те проверуваат додека си онлајн?“, можеби одговорите беа еден од важните факти до кои дојдовме, а тоа е дека родителите на голем број ученици (околу 76 % од испитаниците) не проверуваат што прават децата додека гледаат, а на својот телефон или компјутер. Со фактите презентирани од самите ученици, слободно можеме да кажеме дека родителите немаат кон-

трола и увид во она што нивните деца го гледаат на интернет или на кој било друг медиум. Како причина за ваквата состојба може да се наведе недоволното слободно време на родителите и нивната посветеност на други активности.

Втората група ученици одговорија на прашалникот (анекс 2) којшто исто така беше приспособен на нивната возраст. Преку прашањата „Колку време поминувате на социјалните мрежи?“, „Колку различни социјални мрежи знаете?“, „Колку различни социјални мрежи и медиуми користите?“, дознаваме дека и оваа категорија ученици поголемиот дел од слободното време го поминува на интернет користејќи повеќе видови социјални медиуми. Тоа значи дека интернетот и социјалните мрежи се нивно секојдневие, каде што добиваат различни видови информации. На прашањето „Дали споделувате информации на социјалните мрежи без внимателно да ги прочитате?“, потврдно одговориле повеќе од 90 % од учениците. Врз основа на одговорите на некои прашања во прашалникот што се однесуваа на причините, односно на ситуации во кои би споделиле одредени информации без внимателно читање, учениците би го навеле следново:

- ▶ ако информацијата ја споделил нивен пријател (верувајќи му на пријателот, нема да ја проверат точноста на информацијата);
- ▶ доколку одреден наслов на информацијата им го привлече вниманието, односно сметаат дека е интересна (претпоставувајќи дека има интересна содржина), би ја споделиле без да ја проверат нејзината содржина;
- ▶ доколку некој пријател ги замоли да споделат некоја информација или да кликнат „Ми се допаѓа“ (односно да гласаат за некоја наградна игра, натпревар и сл.), би го направиле тоа без да ја проверат веродостојноста на информацијата.

На прашањето „Дали знаете како можеме да ја провериме точноста на дадена информација?“, дури 98 % од испитаниците одговориле дека не

се запознаени со постапката за проверка на вистинитоста на дадена информација. Следното прашање беше „Дали знаете какви би можело да бидат споделените информации?“, на што голем дел од испитаниците даде делумен одговор. Сето тоа е поради недоволната информираност. Посебен акцент би ставиле врз прашањата за информации и дезинформации, за нивното значење, влијание и последиците од нив, каде што повеќе од 90 % од испитаниците одговорија дека речиси немаат информации, односно дека воопшто не се запознаени со тоа.

Врз основа на спроведените прашалници и добиените резултати, можеме да дојдеме до заклучок дека учениците во почетните одделенија имаат многу малку или никакво познавање на медиумската писменост и на негативните последици што можат да настанат и со кои би можеле да се соочат.

Треба да развиеме вештини кои ќе ни помогнат да ги препознаеме вредностите и идеите во медиумските содржини, во вестите, во забавната продукција, на интернет, особено кога тие се скриени и суптилно пренесени. На тој начин ќе можеме да носиме правилни и аргументирани одлуки за тоа кои пораки ќе ги прифатиме, а кои ќе ги отфрлиме.

Медиумската писменост нè учи да можеме да поставуваме соодветни прашања и да ги поткрепиме нашите гледишта со примери. Следењето на клучните точки на медиумската писменост ни овозможува да знаеме што е објавено и кога, зошто е објавено и што е најважно, какво е нашето мислење за тој напис, видео и сл.

5) ДИСКУСИЈА И ЗАКЛУЧОЦИ

Современиот образовен систем неминовно ја вклучува медиумската писменост на сите нивоа – од предучилишна возраст до високо образование. Тоа е концепт што систематски и континуирано се надградува, со развојот на нови медиуми и форми на изразување. Од аспект на вклученоста на медиумската писменост во образовниот систем во Македонија, којшто се соочува со бројни предизвици и реформски процеси, се доаѓа до јасен заклучок дека оваа сфера е недоволно застапена. Потребата од итно подобрување во оваа област во основното образование е неопходност што ја согледуваат наставниците, но и учениците. Врз основа на наодите добиени од истражувањето, се гледа потребата од воведување медиумска писменост од најмала возраст на учениците.

Генералниот заклучок од дискусиите со наставниците во основното образование е дека недостигаат континуирани обуки за медиумско образование, иако стручното надградување на наставниот кадар е предвидено со Законот за основно образование. Тоа е затоа што технологијата и новите медиуми се жива материја, а наставниците мора да бидат во чекор со можностите што се нудат. Слично како и во другите земји, нашите едукатори исто така ја чувствуваат празнината во знаењата и вештините што ги поседуваат учениците и наставниците (особено за компјутерска и дигитална писменост), стекнати главно вон формалното образование. Потребни се нови, современи методи на учење кои ќе бидат во чекор со модерното онлајн живеење.

Потребата од проучување на медиумската писменост произлегува од фактот дека медиумите се незаменлив дел од животот на модерната личност и, како такви, несомнено влијаат врз формирањето мислења, ставови и однесувања

на публиката. Затоа, неопходно е да се прифати фактот дека денес, во социјализацијата, воспитувањето и образованието на младите учествуваат и други фактори, како што се медиумите, а не само родителите и училиштето. Затоа, целта на медиумската писменост е да го зголеми разбирањето за улогата и функцијата на медиумите во општеството, но и да ги развие основните вештини за истражување и изразување на граѓаните во едно демократско општество.

Медиумската писменост и образование подразбираат способност да се примаат, да се прегледуваат односно ревидираат, да се испрашуваат и да се проверуваат информациите, но исто така и да се изберат и да се вклопат посредуваните информации со другите достапни информации. Тоа, исто така, подразбира разбирање како медиумите ги креираат пораките и содржините што ги испраќаат до јавноста и како публиката ги прима и елаборира за нив.

Живееме во време кога нашето медиумско покривање брзо се менува. Опкружени сме со различни медиумски форми и платформи, од печатена хартија до дигитални содржини. Ова ги вклучува електронските медиуми, печатените медиуми, како и онлајн содржините. Од самото истражување заклучивме дека учениците најмногу користат онлајн содржини. Притоа, тие стануваат креатори и дистрибутери на одредени информации. Со едноставно кликување „Ми се допаѓа“ или едноставно со споделување видео, објава, линк, фотографија и слично, тие стануваат директни учесници во процесот на ширење на веста и во пренесување на информациите. Нашите пријатели, роднини и семејства ја гледаат оваа објава и ни веруваат, но понекогаш погрешно ги сметаат информациите за веродостојни и доверливи, а можно е тие информации ни самите ние да не сме ги провериле.

Информациите до кои доаѓаме на социјалните мрежи или во самите медиуми може да бидат вистинити или лажни. Од спроведеното истражување и добиените резултати од него се гледа дека учениците не можат да препознаат вистинити и лажни информации. Исто така, тие има-

ат малку знаење за нивното негативно влијание. Мисинформациите и дезинформациите се термини кои често се користат како синоними. Но, иако и двете носат одредени опасности за општеството, тие не се исти. Мисинформациите се едноставно погрешни, неточни или целосно лажни информации кои се соопштуваат без изразена намера да се измами. Иако се резултат на ненамерна грешка или незнаење, нивната цел е публиката да ги сфати како сериозни, фактички информации.

Дезинформациите се лажни информации споделени со намера да се доведат луѓето во заблуда. Лицето што ја споделува веста знае дека е лажна, но сака да намами други во јавноста. Овде целта не е добронамерна, туку напротив, се прави обид да се создаде поделеност или да се разбуди страв.

Дезинформацијата е намерен обид да се натераат луѓето, особено учениците, да веруваат во нешто што не е точно. Дезинформациите вклучуваат измислени информации измешани со факти и практики кои надминуваат сè што наликува на вести и ги доведува во заблуда читателите.

Штетните информации/мисинформации претставуваат вистинити, но злонамерни информации кои се споделуваат за да предизвикаат штета, честопати со пренесување информации што треба да останат приватни, односно информации кои се пренесуваат од приватната во јавната сфера за да наштетат некому.

Подемот на насоченото рекламирање, исто така, помага во ширењето мисинформации и дезинформации. Платформите за социјалните медиуми сега веќе можат да ги профилираат своите корисници, собирајќи информации за тоа кои веб-страници ги посетуваат и какви објави им се допаѓаат, ги споделуваат или на друг начин ги пренесуваат. Тоа им овозможува попрецизно да ги таргетираат објавите и вестите со кои веројатно се согласуваат или сакаат да ги видат.

Земајќи ги предвид различните форми на дезинформации со кои се соочуваат учениците, неопходно е тие да се запознаат со одредени

начини на идентификување на веродостојноста на информациите, сликите или видеата. Идентификувањето мисинформации и дезинформации може да биде тешко. Клучен дел од идентификувањето на мисинформациите е развивањето критички начин на размислување за информациите што ги консумирате и нивната проверка од други извори. За да се потврди веродостојноста на одредени информации, треба да се знае кој е авторот и дали е сигурен изворот. Неопходно е да се земе предвид лицето кое е автор на информацијата, да се провери дали се смета за веродостоен извор, дали извештаите во минатото биле точни, а исто така важно е да се знае што велат други извори на оваа тема. Исто така, треба да се провери дали други извори ја споделиле таа информација и дали информацијата се заснова врз нечие мислење. Како важен сегмент при истражувањето ќе ја споменеме и проверката на датумот на објавување на информацијата бидејќи понекогаш се случува да се манипулира со стари публикации и информации.

Датумот на информациите е уште еден аспект што треба да се провери. Соочени сме со многу информации кои можеби се прилично застарени, а доаѓаат од извор што има специфична цел повторно да објави дезинформации кои ќе ги збунат читателите. Освен датумот, значајна улога има и изворот на информацијата. Учениците треба да проверат дали посочената информација е објавена од друг извор. Многу често му веруваат на изворот и не го проверуваат, што доведува до мисинформации.

Идентификувањето и одвојувањето на мисинформациите од дезинформациите може да биде тешко и често бара дополнителен напор од страна на читателот, а особено од страна на учениците.

Исто така, важно е да се отстранат финансиските стимулации кои поттикнуваат мисинформации и дезинформации на социјалните медиуми. Во моментот, платформите заработуваат пари со помош на насочени содржини. Со популарна содржина се заработува повеќе отколку со непопуларна содржина. Мисинформациите и дезинформациите треба да стасаат до нивната

целна публика за да ја сторат штетата. Тие се потпираат врз микротаргетирање за да стигнат до луѓето кои најверојатно ќе бидат погодени.

Од прашањата на ова истражување што им беа поставени на учениците дознавме дека кај голем број од нив се случува одредени објави, вестии, слики или информации да бидат објавени на социјалните мрежи и без воопшто да ги погледнат, тие кај нив будат чувство на лутина, осуда, омраза, бес, разочарување, збунетост и слична емоционална реакција, која продолжуваат да ја споделуваат без да ја идентификуваат или да ја проверуваат, со што придонесуваат за ширење на мисинформациите. Од клучно значење за ваквото однесување кај учениците е што тоа се случува или поради добро осмислена фотографија, или поради натпис за којшто личноста која го споделува знае дека ќе ги привлече читателите. За да се спречи ширењето на овој тип на мисинформации, учениците (читателите) треба да застанат, да размислат, да ги проверат вестите или информациите, па дури потоа да заклучат. Нашите сопствени емоции треба да се отстранат за да се спречи, односно да не се сподели нешто што не сме сигурни дали е вистина или не.

Еден од наједноставните начини за манипулирање и за дезинформирање на учениците и на другите читатели на интернет е преку фотографии и видеа. Манипулацијата со помош на слики најчесто се прави со споделување стари фотографии, а тој што ги споделува тврди дека е нова, па дури и ја поврзува со настан за којшто знае дека ќе привлече внимание и со тоа ќе предизвика емоции кај читателите. Друг феномен е изобличувањето на вистината, односно споделување монтирани фотографии на кои се отстранети одредени компоненти и се додадени други.

Манипулацијата со фотографии станува полесна поради брзиот напредок на технологијата. За да се заштитат учениците и другите читатели од овој метод на ширење дезинформации, неопходно е да се направи разлика помеѓу автентична и монтирана фотографија или видео.

Учениците, како и другите читатели, мора критички да размислуваат за информациите што ги

консумираат, вложувајќи напор да ги преиспитаат и да ги отворат своите умови за спротивставени ставови. Кога сте добро информирани, можете да одлучите во што да верувате, а во што не.

Изложеноста на толкава разновидност на информации ни создава одредена ранливост, имајќи предвид дека информациите се полни со пристрасност, манипулации, пропаганда, лажни вестии, говор на омраза и намерите на авторот или авторите, какви и да се.

Информационските нарушувања (свесни и несвесни дезинформации, злонамерни информации) создаваат конфузија и недоразбирања, особено кај учениците од основните училишта.

Бидејќи лажните вестии содржат погрешни (неточни, неистинити) информации и обично имаат скриена и манипулативна агенда (комерцијална, политичка или корпоративна), непризнавањето ги води луѓето во заблуда. Тоа придонесува за меѓусебни недоразбирања и е проблем во надминување на конфликтите.

Од друга страна, граѓаните остануваат љубопитни, но и „мрзеливи купувачи“ на информации, кои немаат време да ги проверат сите вестии што секојдневно поминуваат низ медиумите. Ова создава простор за понатамошен раст на мисинформации преку ширење лажни вестии.

6) ЗАКЛУЧОК

Во време кога медиумите секојдневно влијаат врз нашите животи, медиумската култура е значително запоставена во училишните наставни програми и во наставните процеси. Потребно е да се поттикнат граѓаните да применуваат медиумска писменост, што ќе им овозможи да се справат со опасностите, но и со придобивките од сè покомплексното медиумско опкружување. Развојот на медиумската писменост е сложен процес којшто бара долгорочна инвестиција и

систематски и стратешки развиен национален пристап. Ситуацијата е премногу алармантна, а секое доцнење во однос на развојот на медиумската свест предизвикува песимистички прогнози во однос на процесот на градење цивилизиран општествен систем.

Медиумската писменост во Македонија треба да ја развие способноста на младите луѓе да ги разберат, да ги читаат и да навлезат во сржта на медиумските содржини и да им овозможи да ја согледаат, да ја анализираат, да ја оценуваат и да ја креираат медиумската порака на различни начини.

Изложеноста на толкава разновидност на информации ни создава одредена ранливост, имајќи предвид дека информациите се полни со пристрасност, манипулации, пропаганда, лажни вести, говор на омраза и намерите на авторот или авторите, какви и да се тие.

За да се спасиме од давење во ова море од медиуми и информации, треба да стекнеме основни вештини и компетенции. Треба да се научиме себеси и потоа да ги научиме другите како функционираат медиумите и информациите. Кои техники се користат, од кого и со каква намера? Треба да развиеме вештини за критичко размислување, а медиумската и информациската писменост може да биде од помош во овој поглед.

Мисинформациите и дезинформациите можат да бидат опасни, но дезинформациите се многу подеструктивни. Дезинформациите може да ја попречат способноста на јавноста да дебатира за прашања и да донесува одлуки на три начини. Прво, и со двете се испраќаат лажни информации до учениците и другите читатели, понекогаш лажни анализи, и на тој начин ги наведуваат учениците да донесуваат одлуки што се спротивни на она што го сакаат или што е во нивен најдобар интерес.

Второ, дезинформациите воопшто не се наменети да поттикнат јавна дебата, токму спротивно-

то. Тие речиси секогаш поттикнуваат радикални ставови, намерно ги туркаат луѓето да усвојат екстремни мислења и верувања кои не оставаат простор за компромис.

Како што се стеснува можноста за изнаоѓање средина, на политичарите им станува сè потешко да ги бранат позициите на компромис и да најдат решенија кои овозможуваат среќен и безбеден соживот за сите.

Како последно, дури и ако дезинформациите (или мисинформациите) не се прифатат како поткрепени од оние што ги консумираат, ефектот од изложувањето сее недоверба во медиумите и во институциите. Кога на учениците им се сервираат конфликтни пораки, пораки што се екстремни и ни малку не се вклопуваат, тие губат доверба во сите извори на информации, вклучително и во релевантни вести.

Дезинформациите се најуспешни кога се насочени кон оние кои консумираат вести од мал и конзистентен број извори. Ова често значи дека личноста ги избрала тие извори и е предодредена да им верува. Тоа исто така значи дека е помалку веројатно дека тие луѓе ќе ги проверат информациите надвор од нивната листа на извори. Подемот на насоченото рекламирање исто така помага во ширењето мисинформации и дезинформации. Платформите за социјални медиуми сега можат да ги профилираат своите корисници, собирајќи информации за тоа кои веб-страници ги посетуваат и кои објави им се допаѓаат, ги споделуваат или на друг начин ги пренесуваат. Тоа им овозможува попрецизно да ги таргетираат објавите и вестите со кои веројатно се согласуваат или сакаат да ги видат.

Ветувачкиот пристап за развој на медиумски и информатички писмени ученици, како и на медиумски писмени граѓани е преку образованието, што ги вклучува сите форми: формално, неформално и информативно. Формалното образование се одвива во образовните системи, како што се училиштата и универзитетите, додека неформалното образование се одвива надвор од тие

формални средини за учење, обично во локалната заедница, но се спроведува со одредена намера (а неформалните образовни активности имаат за цел стекнување посебни, односно специфични знаења).

Накучо, искуството ги охрабри учениците да го подобрат својот процес на учење, ги направи часовите поинклузивни и ги подобри вештините за критичко размислување на учениците. Медиумската писменост во формалното образование има уште една додадена вредност, таа ги доведува во прашање традиционалните начини на настава каде што учениците се сметаат за некакви „празни садови“ кои доаѓаат на училиште за да се полнат со информации. Спротивно на тоа, медиумската писменост ги смета наставниците и учениците како фактори што даваат активен придонес во преносот на знаење и процесот на учење. Медиумската писменост се стреми да ги научи учениците „како“ да размислуваат, а не „што“ да мислат.

Генералниот заклучок од разговорите со наставниците во основното образование е дека недостигаат континуирани обуки за едукација за медиумите. Наставниците изјавија дека обуката за медиумска писменост што ја добиле била корисна за нив на личен и на професионален план. Учениците се здобиле со нови перспективи и гледишта за медиумите и информациите што се одразуваат во сите предмети (на пример, поставување предизвикувачки прашања, користење различни извори за споредба на информациите, а не само репродукција на содржината, туку одење чекор понатаму и правење нејзина анализа).

Воведувањето медиумска писменост во наставните програми на училиштата, почнувајќи од најмалите возрасти па нагоре, е неопходен фактор за медиумската писменост на учениците. Со самото тоа ќе им се овозможи на учениците да почнат да размислуваат критички пред да донесат одлука. Тоа би им помогнало да се справат и да го спречат ширењето неточни (лажни) информации и дезинформации. Ова би бил еден

од начините за подобрување на безбедноста на учениците при користење на медиумите и на информациите објавени од нив.

Она што е важно да се разбере е дека медиумската писменост не се фокусира врз „заштита на децата“ од несакани пораки.

Медиумската писменост има за цел да им помогне на учениците да станат компетентни, критични и писмени во сите медиумски форми, така што ќе го контролираат толкувањето на она што го гледаат или слушаат, наместо да дозволат толкувањето да ги контролира нив.

Да се биде медиумски писмен не значи запаметување факти или статистики за медиумите, туку учење да се поставуваат вистинските прашања за она што се гледа, што се чита или што се слуша.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Прирачник за медиумска писменост за млади, за медиуми и за граѓански организации - Висока школа за новинарство и за односи со јавноста, 2018 година
2. ПРИРАЧНИК за наставници за изучување на медиумската писменост во наставата по мајчин јазик: за основно и средно образование / [автори Марко Трошановски ... и др.]. - Скопје: Македонски институт за медиуми (МИМ), 2010: Институт за демократија „Социетас цивилис“ - Скопје, 2010 г.
3. Медиумска писменост во Македонија: обид за имплементација во основното образование [автори Весна Шопар, Александра Теменугова, Моника Аксентијевска]. - Скопје: Висока школа за новинарство и за односи со јавноста, Институт за комуникациски студии, 2018 година
4. Медиумска писменост во Македонија: алката што недостасува за активно граѓанство - Висока школа за новинарство и за односи со јавноста, Скопје, Македонија, 2016 г.
5. Медиумска писменост: прирачник за обучувачи УЧИМЕ ДА РАСПОЗНАВАМЕ - имплементиран од IREX, Македонскиот институт за медиуми (МИМ), Институтот за комуникациски студии (ИКС) и Младинскиот образовен форум (МОФ), Агенцијата на САД за меѓународна Развој (УСАИД) - 2022 година
6. Прирачник за неформално образование за медиумска писменост - Фондација за интернет и општество Метаморфозис ЕУРОТИНК - Центар за европски стратегии, Фондација Метаморфозис, 2019 година, Скопје
7. Мицевска, К. (2019), Влијанието на односите со јавноста и социјалните медиуми врз јавното мислење (магистерски труд).

МАЈА МИТЕВСКА – ПОЦЕВА

Наставник-ментор

ООУ „Браќа Миладиновци“

majamitevskapoceva@yahoo.com

Маја Митевска – Поцева е одделенски наставник во ОУ „Браќа Миладиновци“ во Пробиштип, Северна Македонија. Има работено две години на проектот на УНИЦЕФ за едукација на мајки од руралните средини и била координатор и обучувач на големи проекти, како што се јазичната писменост во основните паралелки, меѓуетничката интеграција, медиумската писменост итн. Во 2018/2019 година е избрана за најдобар учител на годината.